

Äldreboendens utemiljö

– En utvärdering av utomhusmiljön kring två renoverade äldreboenden i Stockholm

Anna-Karin Modin



Foton är tagna av författaren år 2011 om inget annat anges.
Omslagsfoto: Sittplatser på Terrassen vid Skoga äldreboende.

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet, Fakulteten för naturresurser och lantbruksvetenskap

Institutionen för stad och land, avdelningen för landskapsarkitektur

EX0529 Kandidatarbete i landskapsarkitektur, 2011, 15 hp på landskapsarkitektprogrammet, Uppsala

© Anna-Karin Modin

Titel: Äldreboenden utemiljö – En utvärdering av utomhusmiljön kring två renoverade äldreboenden i Stockholm

Engelsk titel: The Outdoor Environments of Retirement Homes – An Evaluation of the Outdoor Environments Around Two Retirement Homes in Stockholm

Nyckelord: gestaltungsprocess, boendemedverkan, hälsan, naturupplevelse, trädgård, vårdhem, serviceboenden, utevistelse, närmiljöer

Handledare: Maria Hedberg, SLU, institutionen för stad och land

Examinator: Anna Tandré, SLU, institutionen för stad och land

Online publication of this work: <http://epsilon.slu.se/>

Sammandrag

Alla människor behöver tillgång till kvalitativ utomhusmiljö i närheten av sina hem. Forskning och studier påvisar sambandet mellan utevistelse och bättre hälsa, naturen har stor påverkan på människor både psykiskt och fysiskt. Därför måste gestaltningen av våra närmiljöer ge utrymme för kvalitativa naturnära utevistelser, speciellt på äldreboenden. Som gammal har man svårt att röra sig ute i naturen som man gjorde tidigare, men behovet av det kvarstår. Sveriges befolkning blir äldre och äldreboenden blir färre. På äldreboenden samlas människor som har svårt att klara av sin vardag själva. De klarar inte heller av att gå långa sträckor för att nå naturen. Naturen måste komma till dem. Det gör gestaltningen av utemiljöer kring äldreboenden till en värdefull nyckel för att de äldre ska kunna leva ett normalt liv med bra livskvalitet. Detta arbete undersöker två äldreboenden i Stockholm och deras utomhusmiljö med avsikt att hitta en fungerande gestaltningsprocess för miljöer kring äldreboenden. De båda undersökta äldreboendenas miljöer har utformats genom två olika gestaltningsprocesser och det är resultaten av dessa som undersöks, med personalens och de boendes åsikter i fokus. Genom intervjuer, enkäter och platsbesök samlades information in från varje äldreboende. Det ena äldreboendets miljö gestaltades genom en vanlig process där designern har en utsatt tid och budget. Ingen kontakt togs med brukarna på platsen. Den andra processen var friare och resultatet av en omfattande brukarmedverkan fick ett stort fokus i gestaltningen. Det var samma designer som gestaltade båda miljöerna, detta ökade jämförbarheten av platserna. Av undersökningen framkom att det ger bättre resultat för platsens uppskattning och användning om brukarmedverkan är en del i gestaltningsprocessen. Miljön kan i det fallet skapa engagemang hos brukarna och tenderar att bli av mer privat karaktär. Miljön som gestaltats utan brukarmedverkan resulterade i en mer avskalad och offentlig plats som inte genererar samma personliga kontakt. En brukarmedverkan gör gestaltningsprocessen mer komplicerad och tidskrävande men resulterar i en miljö med bättre funktion och långvarig uppskattning. En gestaltningsprocess med brukarmedverkan skapar bättre förutsättningar för en hållbar miljö.

Abstract

All people need to have access to high-quality outdoor environments in the vicinity of their homes. Research and studies link time spent outdoors with better health, as nature has a major impact on people both psychologically and physically. Therefore, the design of our neighborhood must present qualitative nature-like outdoor environments, especially around retirement homes. When you're old it is difficult to move out in nature as before, but the need for it remains. Sweden's population ages but the retirement homes are becoming fewer. The retirement homes gather elderly who have difficulties coping with everyday life itself. They do not manage to walk long distances to reach nature. Nature must come to them. This makes the design of outdoor areas around homes for the elderly a valuable key for the elderly to live a normal life with good quality. This work investigates two retirement homes in Stockholm and their outdoor environment with intention of finding a functioning design process for building environments around retirement homes. The two environments investigated have been designed through two different design processes. The differences in the design results linked to these two design processes were examined, with the staff and the residents' opinions in focus. Through interviews, surveys and site visits information was gathered from each retirement home. One retirement home was designed through a conventional process where the designer had a deadline and a budget. No contact occurred with the users of the site. The second process was freer where results of an extensive user involvement were a major part of the design process. The comparability of the sites was high as they were planned by the same designer. The investigation revealed results that showed better appreciation and site engagement when user involvement takes part in the design process. The environments create involvements among its users, and tend to become more of a private nature. Environment as designed without user participation resulted in a more stripped-down and public place that does not generate the same personal contact. User participation makes the design process more complicated and time consuming but results in an environment with better performance and persistence for the future appreciation of the place. Thus a design process with user participation creates better conditions for a sustainable environment.

Introduktion

Alla människor behöver tillgång till kvalitativ utomhusmiljö för hälsans skull, detta gäller speciellt äldre personer som på grund av sin nedsatta rörelseförmåga har färre valmöjligheter då de inte kan röra sig långa sträckor. Utemiljöerna måste vara välanpassade för de äldres fysiska behov och stimulerande för deras sinnen. Som landskapsarkitekt har man stort ansvar för att miljöerna är brukaranpassade och inspirerande.

När en ny miljö byggs finns ofta en idé om hur platsen ska fungera och stimulera de människor som ska använda den. Ett äldreboende är en speciell plats att gestalta eftersom det finns många styrande behov utöver de vanliga kraven vid nybyggd utemiljö. Att dessa behov blir tillgodosedda är avgörande för att miljöerna ska fungera tillfredsställande.

En studie av utemiljöerna kring två äldreboenden i Stockholm har gjorts. De båda utemiljöerna har gestaltats av samma person, Ulla Friberg, men planeringen och genomförandet baserades på två vitt skilda arbetssätt. Äldreboendena är Siggebogården på Lidingö och Skoga i Huvudsta, Solna.

Detta arbete bör kunna ge insikt i hur två skilda gestaltungsprocesser kan ge olika resultat och bidra till en större kunskapsbas för gestaltning av äldreboenden. Arbetet kan även fungera som ett underlag och ge en inblick i eventuella framtida förbättringar av de undersökta miljöerna.

Bakgrund

Utevistelse och hälsa är ett hett forskningsämne där undersökningar görs kring vilken påverkan naturen och utevistelse kan ha på människors hälsa. Anna Bengtsson skriver i *Utemiljöns betydelse för äldre och funktionshindrade* (2003, s. 11) att flertalet studier visar att kroppslig rörelse vid vistelse utomhus förebygger kroniska sjukdomar. Här nämns även förbättring av fysisk förmåga och benmuskulatur, förstärkt skelett, förebyggande av hjärt- och kärlsjukdomar samt minskad dödlighet i cancer.

Kunskapen kring naturens läkekrafter utnyttjades redan i de medeltida klostren och under 1700- och 1800- talen. Då hade ljus, luft och grönska en betydelsefull del i människors strävan efter god hälsa (Jernberg 2001, ss. 85-86). Naturens läkekrafter och goda påverkan på hälsan har alltså funnits i människans medvetande i många hundra år. Detta har tagit sig uttryck genom allt från insamling av nyttiga växter, speciella läkekällor och heliga platser till nutidens terapiträdgårdar (Marcus & Barnes 1999, s. 1).

Andelen av Sveriges befolkning som betraktas som äldre, människor över 65 år, var 17 % år 2009 vilket motsvarar cirka 1,6 miljoner människor. Det har skett en ökning under senaste seklet som beräknas fortsätta. Samtidigt finns det idag färre vårdplatser än tidigare år vilket gör att de som beviljas plats på vårdhem i regel har större vårdbehov än tidigare. De flesta som beviljas vårdplats är i dagsläget dementa utan förmåga att klara sig själva. Det har lett till att arbetsbelastningen på personalen har ökat. När man blir äldre så ökar risken för psykisk ohälsa och många äldre upplever att de bland annat är nedstämda, har

problem med oro, ångest och sömnproblem samt förlorar sin sociala identitet (Socialstyrelsen 2009, ss. 160,165, 176-177).

Utevistelse är en naturlig del av människors vardag. Naturen bör därför vara en fri tillgång för alla människor. Det försvåras dock vid funktionshinder som försätter individen i behov av hjälp för att kunna vistas utomhus. Utevistelse har även positiva effekter på människors hälsa. Flera av hälsoproblemen som Socialstyrelsen nämner i sin rapport kan förbättras med vistelse utomhus som enda förändring. Förutom minskad ångest, depression och bättre sömn förbättras även rörligheten, musklerna och vikten. Likaså det sociala umgänget kan påverkas positivt av utevistelser (Bengtsson 2003, s. 11).

Johan Ottosson och Patrik Grahn (1998, ss. 38, 71) har utfört tester enligt teorin om att människors koncentration, puls och blodtryck påverkas av utevistelse. Testerna utfördes på äldre personer, boende på serviceboenden. Undersökningen visar att koncentrationen påverkas starkt positivt redan efter en kort vistelse utomhus. Hos testpersoner med sämre psykisk och fysisk balans påverkades även puls och blodtryck positivt av utevistelsen. Testpersonerna kände sig även markant påverkade av utevistelsen, mer harmoniska, pigga och glada. Ottosson och Grahn drar även slutsatsen, då de jämför litteratur och tidig forskning med sina resultat, att människor i obalans har lättare för att känna sig hotade och i fara. Dessa människor söker sig omedvetet till naturens trygghet, som ligger grundad djupt i vår utveckling. Detta kan vara en orsak till testpersonernas starka reaktion på utevistelsen. Vidare anser de att en uteplats i kontakt med människors boende är viktigt, speciellt för människor i psykisk och fysisk obalans.

Det är på grund av bristfällig kunskap kring utevistelsens betydelse för hälsan som de äldre hindras från att vara ute. Andra mer väldokumenterade behov kommer före. De äldre ser det som en onödig eller oviktig begäran att fråga om hjälp med utevistelse, de vill inte vara i vägen för viktigare saker. Därför ber de sällan om hjälp (Ottosson & Grahn 1998, s. 79).

Roger S. Ulrich (1999, ss. 59-60, 71-74) sammanställer i *Effects of Gardens on Healthy Outcomes: Theory and Research* forskningsresultat och undersökningar kring hälsa och utemiljö, där även forskning som han själv har deltagit i ingår. Enligt sammanställningen har han upptäckt att vissa typer av naturupplevelser har stor påverkan på känslor, psykiskt välmående och stress. Mycket stressade patienter på sjukhus har upplevt märkbar avslappning efter vistelse i natur endast en kort stund. Ulrich nämner även att patienter inte behöver vistas utomhus för att få positiva effekter av naturen. En rogivande natur som utsikt ger tydliga effekter på vårdtid och medicinbehov. Detta är en viktig upptäckt för svårt sjuka patienter eller äldre som inte kan flyttas utomhus.

Det är inte bara naturen och upplevelsen av natur som är viktigt för människors livskvalitet. Att på äldreboenden ge utevistelse en plats i vardagen så att äldre kan leva ett så normalt liv som möjligt är en väsentlig del för att bra livskvalitet ska uppnås. Miljöer kring äldreboenden måste bli anpassade till de behov som finns och locka till utevistelse för att det ska kunna bli en del av vardagen (Jernberg 2001, s. 10).

Effekter sker ofta i *effektkedjor* och kan vara svåra att urskilja. Förändring i en del av livet påverkar en helt annan del utan direkt kontakt med varandra. Det är dessa effektkedjor som orsakar de positiva effekterna utevistelsen har på hälsan. Utevistelse påverkar människan via fysiologiska processer som kan lindra

depression och ångest vilket i sin tur gör patienten mer aktiv och främjar matlust. Bättre matlust påverkar andra delar av kroppens hälsa. Dessa effektkedjor kan gå långt (Norling 1999, s. 26).

Norling trycker även på tre huvudpunkter för att rekreation ska fungera för äldre. Dessa punkter är information, motivation och utbildning. De äldre måste informeras om resurser som finns att tillgå, motivation måste underbyggas för både personal och äldre. Utbildningen för personalen måste bli bättre och de behöver lära sig nya sorters aktiviteter, förebygga olika hinder och skapa anpassad kompetens (Norling 1999, s. 54).

Syfte

Syftet med studien är att undersöka skillnader i resultaten av två olika arbetsprocesser vid gestaltning av utomhusmiljön kring äldreboenden. Miljöerna undersöks och analyseras med fokus på personalens och de boendes åsikter och behov. Arbetsprocesserna för gestaltningen skiljer sig i det att i den ena låg fokus på att involvera majoriteten av personalen medan det vid den andra processen endast skapades kontakt med en person på äldreboendet.

Studien ska svara på huvudfrågan om de bägge utemiljöerna fungerar enligt de planer och intentioner som fanns före gestaltningen. Delfrågor i arbetet är:

Vilka planer/intentioner/önskemål hade personalen och de boende angående utemiljön, och hur motsvarar resultaten deras behov?

Vilka planer och intentioner hade designern, och hur motsvarar resultaten dessa?

Hur genomförde designern sin brukarmedverkan?

Utnyttjar personalen och de boende sin utomhusmiljö?

Avgränsningar

Två äldreboenden studerades. Gemensamt för dessa är att de nyligen är renoverade men att de hunnit tas i bruk samt att utomhusmiljön är gestaltad av samma person. Endast två äldreboenden valdes ut då tidstillgången för arbetet var begränsad. Geografiskt avgränsades arbetet till närliggande platser i Stockholmsområdet.

Utomhusmiljön som har undersökts tillhör äldreboendena men exkluderar enskilda avdelningsaltaner och uterum dit endast delar av de boende har tillgång. Undersökningen inkluderar de närmaste gångvägarna som frekvent används av de boende för promenader. Platsbesöken begränsades till två – tre dagar för vardera boende, varje besök varade cirka fyra timmar. De båda äldreboendena har patienter med olika psykiska och fysiska hinder och behov. Detta tar studien hänsyn till men störst fokus ligger på personalens och de demenssjuka patienternas upplevelser.

Begreppspreciseringar

Äldreboenden är en särskild boendeform för äldre med stort vårdbehov (Lidingö Stad 2011-06-22).

Demens är en sjukdomsdiagnos med symtom orsakade av skador på hjärnan. Symtomen kan variera beroende på vilken del av hjärnan som är skadad. Vanligast är att minnet, språk, tidsuppfattning och orienteringsförmåga

försämrats. En dement person klarar inte av vardagliga sysslor, blir ofta orolig och behöver mycket stöd (Svenskt Demenscentrum 2008-06-19).

Tillgänglighet är ett begrepp som innefattar många aspekter och skiljer sig mellan olika handikapp och situationer. I detta arbete används definitionen som säger att en tillgänglig plats inte hindrar vistelse för några människor. Den ska gärna underlätta vistelse för rörelse- och funktionsnedsatta (Boverket 2011).

Funktionsnedsatta människor är de som har problem att röra sig fritt och som behöver assistans i sin vardag (Handisam, 2008-10-19).

Brukare är de som använder platsen dagligen och de människor som platsen är skapad för. Ofta är en plats skapad med en specifik målgrupp, brukare, i åtanke. Brukare är samlingsnamnet för personalen och de boende på äldreboendena.

Metod

I studien undersöktes två äldreboenden med nyligen renoverad utomhusmiljö. Utifrån litteraturunderlag, mina undersökningar på plats och brukarnas känslor och åsikter gjorde jag en jämförelse mellan de två äldreboendenas funktioner och tillgångar. Platsundersökningarna gjordes med inventering, intervjuer och enkäter som metoder för datainsamlingen. Till det begränsade antalet intervjuer jag gjorde fungerade enkäterna som ett komplement. Brukarnas åsikter låg i fokus och har haft stor betydelse vid undersökningen. En intervju genomfördes med designern med intentionen att ta del av bakgrundstankarna och hur dessa påverkade utformningen. Som kunskapsbas inför min studie har rapporter och litteratur rörande miljön för äldre samt fakta om relevanta hälsoaspekter använts.

Då besöken skedde under våren var det svårt att få en representativ bild av platsens växtlighet och användning. Intervjuer och enkäter hjälpte till att förklara variationen i brukandet och utseendet beroende på årstid.

Metoden för min undersökning bygger på en induktiv undersökningsmetod. En induktiv metod innebär att fakta eller påståenden undersöks för att en teori ska kunna fastställas och användas på andra fall. Utifrån fakta dras slutsatser för att skapa ett mönster som visar en regel (Thurén 2007, ss. 22-26).

Litteratur

Som faktagrund har en begränsad litteraturundersökning gjorts. I undersökningen samlades information kring behov i gestaltning och utformning av äldreboenden samt hälsoaspekter kopplade till naturvistelse.

Sökning av litteratur gjordes i Libris och på Epsilon samt Google. Sökord jag använde mig av i olika konstellationer var: äldre, utomhusmiljö, hälsa, äldreboende, natur. Libris gav mig ett stort urval av publicerade böcker, medan Epsilon gav tidigare rapporter, studentarbeten samt forskningsarbeten. Från Google sökte jag fram rapporter i PDF-form på olika forskningssammanställningar.

Inventering

Jag gjorde genomgångar av utomhusmiljöerna två gånger varav en gång tillsammans med personal på boendet, alternativt designern, och en gång enskilt av mig. Informationen och diskussionerna spelades in för att minska risken för att data föll bort. Vid den enskilda genomgången gjorde jag en inventering utifrån ett tidigare utformat inventeringsunderlag där jag undersökte rumsliga aspekter och funktioner som bord, stolar, närhet till toalett och barriärer eller hinder. Under inventeringen spelade jag in mina åsikter och funderingar för största möjliga underlagsuppbyggnad.

Enkäter

För att samla ett kvalitativt kunskapsunderlag om resultatet skapade jag två enkäter, en för de boende och en för personalen, utformade för att passa respektive synvinkel och möjlig användning av utemiljön. Enkäten till de boende kunde besvaras av de boende själva eller med hjälp av personal eller anhörig för att öka antalet svar eftersom vissa av de boende har problem med att svara, skriva eller se själv. Enkäterna lämnade jag ut i samband med intervjuer och platsundersökning på äldreboendena men de kunde besvaras frivilligt under mina besöksdagar när tid fanns. Vid slutet av mina besök samlade jag in de besvarade enkäterna. För att fler skulle ha möjlighet att svara lämnades ett antal enkäter kvar som sedan skickades till mig några veckor senare. Frågorna behandlade aspekter så som upplevelser, användande, trygghet och önskemål. Av detta kunde jag skapa en bra bild av platsernas användning och uppskattning hos brukarna.

Intervjuer

Intervjuerna genomfördes med personal, boende samt designern Ulla Friberg. Genom intervjuerna med personalen ville jag få en förståelse för platsen och hur den används. De boende intervjuades för att få insikt i hur de känner inför att vistas utomhus. Intervjun med designern gav mig bakgrundsinformation kring hur hon tänkte när hon gestaltade samt skillnader för henne i de båda arbetssätten.

Intervjuerna skedde i samband med platsundersökningen och alla intervjuer spelades in. Jag gjorde även en kort intervju med en anhörig på Siggebogården. Brukarintervjuerna har anonymiserats och svaren har sammanställts som antingen personal, anhörig eller boende. Intervjufrågorna utgick från underlag som arbetades fram utifrån enkäterna samt inventeringen av platsen. Exempel på intervjufrågor är funderingar kring utformningsdetaljer och om de skapar problem för personalen eller för boende som kan röra sig självständigt. Många intervjuer startades kring underlaget men diskussionen gick djupare in i frågorna.

Metoden som användes för intervjuerna är en så kallad semistrukturerad intervju. I en semistrukturerad intervju används en intervjuguide med frågor eller teman som bör prickas av. Svaren och associationer kring frågorna kan leda till ytterligare information som även kan inkluderas. Det finns även viss frihet i att ställa frågor som inte finns med i guiden. En semistrukturerad intervju är flexibel och används då riktningen för undersökningen är relativt tydlig (Isaksson u.å.).

Resultat

Resultaten från mina besök delas här upp i underrubriker separat för varje äldreboende för att sedan kopplas ihop, jämföras och analyseras. Båda äldreboendena ligger i naturnära miljöer och är äldre byggnader som renoverats under 2000-talet. De drivs kommunalt, har personal dygnet runt och innehåller både korttidsboende och permanent boende.

Siggebogården

Siggebogården ligger på Lidingö uppe på en höjd. Äldreboendet angränsar till ett lugnt villa- och flerbostadsområde och vid ena sidan av Siggebo finns en skogs beklädd sluttning ned mot en större vägkorsning.

Siggebo är ett vård- och omsorgsboende och erbjuder hjälp för de äldre som har problem med att klara sin vardag. Det finns totalt 137 rum och lägenheter i de fem byggnader som huskomplexet består av. En stor renovering genomfördes mellan 2002 och 2007, då även utomhusmiljön renoverades. Runt byggnaderna slingrar sig en promenadväg, varje avdelning har uteplats och huset har en gemensam inglasad vinterträdgård (Lidingö Stad 2011-08-12). Siggebo har fem avdelningar, en i vardera huset, som benämns A-E.



Flygbild över Siggebogården. Närmast stora mittenhuset på vänster sida ligger Rosenträdgården och till höger ligger gården med berg i dagen. Uppe i högra hörnet ligger den rektangelformade gården där man kan skymta den runda sittytan. Även den stenlagda gården skymtas i översta delen i mitten, där husen skapar ett V. (Foto: Eniro.se 2011-08-20)

Inventering och intervjuer

Fyra trädgårdar, en vinterträdgård samt några mindre altaner och uteplatser finns att tillgå på Siggebogården. När man anländer till Siggebogården ser man den första gården. Den är till större delen stenlagd och vetter ut mot gatan vid entrén. Två mindre träd finns planterade på platsen och en fontän i form av en stor rund sten pryder ytan. I borte kanten mot en av fasaderna står bänkar invid en

Buskplantering. Tyvärr har underhållet på platsen varit bristfällig och kompaktering av jorden i trädgroparna har skapat farliga fallgropar för gående och rullstolsburna. Flera stenar har fallit ner i groparna och en ojämn kant har skapats som kan vara lätt att fastna i.

Patrik Ahlnér, områdesassistent och tidigare sjuksköterska och vaktmästare på Siggebo, berättar att entréplatsen används vid större festligheter som midsommarfirande då det är den enda platsen som kan rymma flertalet boende.¹ Vid entrén finns en överbyggnad som skapar regn- och solskydd för de som går ut och in eller väntar på transport. Stolparna som håller taket uppe är dock av en ljus grå nyans och inte upplysta, vilket gör att de kan vara svåra att se i mörker eller för synskadade. Då jag frågade om detta under intervjuer så hade flertalet inte ens noterat att det fanns stolpar där, men enligt Patrik Ahlnér har inga olyckor rapporterats från platsen.

Den andra gården kallas av personal och boende för Rosenträdgården. Gården är enligt Ahlnér den mest populära bland både boende och personal. Det är en innergård helt innesluten bland husen och även den delvis stenlagd med planteringar i kanterna. Väl avgränsad från omgivningen utgör den en liten oas utan störande ljud eller vind och med gynnsamt klimat och möjlighet till både sol och skugga. Enligt personalen kan vissa boende sitta ute hela dagen på somrarna.²



Rosenträdgården med sin ram av hus. Gården består av plattläggning runt två fyrkanter, varav den ena har ett vådräd med en liten fågelholk och ett fågelbord. Den andra fyrkanten har en liten fontän/damm. Runt kanterna mot fasaderna finns avgränsande buskplanteringar av olika slag.

Möblerna på gården är i gammal stil, vita metallbänkar med mjuka runda detaljer i metallen. Dock anser personalen att de kan vara lite svåra att använda, de är fina men inte så praktiska. Dynor glider av och ryggstöden är för mycket lutade.³ Boende runt gården har bra utsikt och det finns även små balkonger att sitta vid och blicka ner på trädgården för de som inte vill ta sig ut och ned. Hela gården är plan och upplevs av personalen som lätt att använda, funktionell och uppskattad. Den används mycket, både för mat- och fikaservering.⁴

¹ Patrik Ahlnér, områdesassistent, Siggebogården, platsbesök med intervju, 11 april 2011.

² Personal på Siggebogården, platsbesök med intervju, 12 april 2011.

³ Personal på Siggebogården, platsbesök med intervju, 12 april 2011.

⁴ Personal på Siggebogården, platsbesök med intervju, 12 april 2011.



Den tredje gården är den största och ligger mellan A- och D-husen. Den består till stor del av en stor bit berg i dagen där växtlighet placerats i skrevor vilket gör att den påminner om en skärgårdsklippa. Detta skapar en härlig känsla av att vara nära vattnet och skärgården. En smal gångväg finns i kanten runt D- och C-husens fasader. Längs A-huset går en liten slingrande gång över klippan med en ledstång vid det brantaste partiet. Trädgården öppnar upp sig mot omgivningen i ena kortändan, här hörs ljud från en närliggande bilväg och utsikt finns över gångvägen som slingrar sig runt Siggebogården.

Avdelningskarta placerad i entrén till Siggebo. Gårdarnas namn på kartbilden är tillägg av författaren.

Enligt personalen används denna trädgård inte speciellt mycket då det inte finns så mycket yta att gå på och de vågar sig inte ut på gången över berghällen med de boende. Det är lättare att välja en av de andra trädgårdarna istället.⁵



Vänster: Utsikt från C-fasaden. Höger: vy in mot gården, gången över klippan syns till vänster vid fasaden.

Den fjärde gården är minst och rektangelformad med en plantering som sluttar lätt mot en gångväg längs långsidan. I ena änden av trädgården finns en större rund stenlagd yta med sittplatser och en örtplantering. Örtträdgården ligger i den östra delen av Siggebogården. Längs gången finns några bänkar utplacerade och på förmiddagen befinner sig dessa i direkt sol. Trädgården är svåråtkomlig då den ligger lite avsides och man måste gå i en trappa för att nå den utifrån. Dörren ut mot den är svår att hitta, den ser ut som en nödutgång. Själva örtplanteringen är välgjord och i midjehöjd för besökarna så att luktsensationerna kommer närmare betraktaren och även rullstolsburna kan se och röra planteringen.

Utöver trädgårdarna finns även en inglasad vinterträdgård. Den är den näst mest populära platsen enligt brukarna. Vinterträdgården har en bra utsikt över entrén och torget vid stora entrén. Glasväggar och glastak ger en stark koppling

⁵ Personal på Siggebogården, platsbesök med intervju, 12 april 2011.

till omgivningen och med de tonade rutorna kan man sitta i rummet och titta ut utan att känna sig iakttagen. En dubbeldörr finns ut mot torgytan utanför men den lilla tvåstegstrappen är byggd så att en ramp inte kan fästas och rullstolar kan då inte ta sig ut här. Patrik Ahlnér menar att detta skapar problem vid festligheterna då rullstolar måste köras runt en omväg via stora entrén.⁶ Det finns en liten elektrisk fontän i ena hörnet som avger ett behagligt porl. Stora krukväxter kantar väggarna, två grupper med bord, stolar och en liten soffa finns inklämda på den lilla ytan. Det är en härlig plats som inger ett behagligt lugn.

Runt Siggebogården går en promenadstig som är välanvänd av de som klarar av den backiga terrängen i området. Det finns en eldriven rullstol som kan användas både av personal och anhöriga för att möjliggöra för fler att komma ut trots att det är tungt att köra i backarna.⁷ Många sittbänkar finns utplacerade längs gångvägen och på flera ställen är det lämpliga avstånd mellan dem men ibland kan det komma sträckor med stora avstånd, där det behövs kompletterande bänkar.

Placering av bänkar är viktigt att tänka på vid äldreboenden. Kontinuitet i bänkplaceringar är betydelsefullt för gångvägars funktion liksom placering med tanke på solen; alla bänkar bör inte vara riktade åt samma håll. Bänkar ska ha armstöd och ryggstöd samt öppet under sittytan så att stöd kan tas med benen vid resning från bänken (Bengtsson 2003, s. 66).

Utanför stora entrén går gångvägen över en liten kulle. Där finns endast en bänk på kullens topp och det är stort avstånd till närmaste bänk. Här finns istället valet att gå över parkeringsplatsen. Detta är en riskabel väg då de äldre sällan kan förflytta sig snabbt och det kan vara stressande att gå mitt i vägen. För att sedan ta sig upp på gångvägen från parkeringen måste man ta sig över en hög kantsten. Personalen har upplevt detta som ett hinder då de äldre inte riktigt lyfter på fötterna när de går. Tunga personer i rullstol är svåra att manövrera och det blir tungt att lyfta dem över. Vissa går då bara runt på parkeringsplatsen.⁸ Även en av de anhöriga jag pratade med har problem med kantstenen, den gör så att hon och hennes man är låsta till att gå på vägen då hon inte orkar ta honom upp över kullen. Hon nämner även att det är problematiskt att alla dörrar är låsta, även utifrån, på dagtid. När akuta toalettbehov uppkommer mitt i promenaden finns det, trots massvis med dörrar, ingenstans att ta sig in. Man kan inte avsluta mitt i en promenad trots att man är nära boendet. Hon förstår att det måste vara låst inifrån men anser att det borde finnas möjlighet att öppna utifrån dagtid för anhöriga.⁹

Utöver dessa fyra större trädgårdar och uteplatser finns även mindre altaner och uterum som endast är till för enskilda avdelningar. Dessa är framförallt utformade för att innehålla sittplatser avsedda för fika och måltider.

Enkäter

Personalen anser att trädgården är en del i rutinen på sommaren och att den är trygg. De är däremot oense om huruvida de äldre är ute tillräckligt men eniga om att det är tid och personalbrist som är de största hindren. Rosenträdgården är den

⁶ Patrik Ahlnér, områdesassistent, Siggebogården, platsbesök med intervju, 11 april 2011.

⁷ Personal på Siggebogården, platsbesök med intervju, 12 april 2011.

⁸ Personal på Siggebogården, platsbesök med intervju, 12 april 2011.

⁹ Anhörig till boende på Siggebogården, platsbesök med intervju, 12 april 2011.

solklara favoriten, sen kommer vinterträdgården och avdelningsaltaner. Örträdgården är uppskattad för sin avskildhet. Ytan mellan A- och D-husen är otillgänglig för rullstolar och används inte mycket. Därutöver är det problem med att hela området är backigt och att löven är hala då de inte krattas bort.

Det anses främst vara rutiner och tid som kan skapa utrymme för mer utevistelse, det ska tydligt finnas med i planeringen. Det finns en medvetenhet hos personalen om utevistelsens gynnsamhet men det faller bort i planeringen. När de boende är ute hjälper personalen till med den sociala samvaron, där fika och promenader är vanligaste sysselsättningen. Det saknas vissa saker så som anslutning för trädgårdsslang, mer ljus/lampor, markiser över balkonger, stolar och bänkar.

Alla boende som svarade uppskattar gården och känner sig trygga. De är osäkra på om de kommer ut tillräckligt ofta och går inte så långt. De promenerar, sitter i solen och umgås. Promenaderna är favoriter liksom att sitta på bänkar. Både skugga och sol är uppskattat samt Rosenträdgården och C-entrén. De önskar mer personaltid, mänsklig hjälp, fler bänkar med rena säten och andra hjälpmedel som stöd, samt filter om det är kallt och fågelbord.

Skoga

Skoga äldreboende ligger i närheten av Huvudsta centrum i Solna. Äldreboendet ligger uppe på en höjd med flerbostadshus på ena sidan och vacker utsikt över Ulvsundasjön och Mälaren åt andra hållet. Det finns 100 rum och lägenheter i byggnaden (Solna stad 2011-03-28). Trädgården har byggts i små etapper och börjar nå sitt färdigställande först nu. Varje torsdag under växtsäsongen anordnas ett trädgårdscafé med olika teman. På Skoga arbetar designern, Ulla Friberg, som trädgårdsmästare två gånger i veckan och det är även hon som ordnar trädgårdscaféet.¹⁰



Utsikt från femte våningen med Ulvsundasjön i bakgrunden och boulevarderna till höger och Terrassen i vänstra nedre hörnet.

¹⁰ Ulla Friberg, designer, platsbesök och intervju Skoga, 2 maj 2011.

Inventering och intervjuer

När man besöker Skoga äldreboende kommer man till en avskalad entré. Precis vid entrédörren finns en bänk som används som rökplats för röksugna. Framför entrén är en oval gräsbelagd yta med två stora träd. Genom gräsplattan går en stenlagd gång med två bänkar.

Alla avdelningsmatsalar och gemensamhetsytor har kontakt med trädgården samt hälften av alla rum på Skoga. Varje våning har en stor balkong mot trädgården och vacker utsikt över Ulvsundasjön, Traneberg och Kungsholmen.

Skogas utemiljö består av en gård med två delar. Närmast huset finns en plattlagd terrass med massor av bord och stolar. Ytan är väl tilltagen och varje stol är stadig och har ordentliga armstöd. En plantering löper mellan Terrassen och fasaden intill fönstren i husets restaurang. På Terrassen finns även en liten fontän i en upphöjd pool. Terrassen avslutas med ytterligare en plantering och en rad av träd som skapar en tydlig rumskänsla. Träden avgränsar utan att avskärma utsikten.

Från Terrassens östra hörn går en asfalterad gång ner mot den lägre gräsbeklädda delen av trädgården. Längs gången i slutningen finns olika planteringar med både örter, grönsaker och vanliga perenner. På den plana gräsdelen slingrar sig en stenväggsgång som passerar en bouleplan, ett lusthus, några fruktträd, buskar, ett litet rött uthus och avslutas i en pergola längst söderut precis innan marken sluttar ner igen mot vattnet. Utspritt på gräsytan finns fastgjutna bord med parasoller och lösa plaststolar.



Ingång mot Terrassen från öster och utsikt från gräsplanen över Ulvsundasjön.

I backen ner mot gräsytan från Terrassen finns en vanlig rastplatsbänk, kombinerad med bord, som lutar lite i slutningen. Denna kan vara svår för de äldre att sitta på.

Markmaterialen är jämna och stenväggsgången är väl packad. Det finns inga konstiga övergångar eller kontraster i färger, området runt pergolan är dock lite nergånget och kan behöva nytt markmaterial om rullstolsburna ska få tillräcklig framkomlighet. Fruktträden, det lilla uthuset och lusthuset skapar en känsla av att vara i en villaträdgård, vilket säkert stimulerar minnen och positiva associationer hos de äldre. Det är lätt att känna kontakt med trädgården, att den är omhändertagen. Det finns en toalett väl tillgänglig för de som vistas ute i trädgården.

Lusthuset är bra skydd mot enstaka regnskurar under sommaren och varm under de kyliga vår- och höstdagarna. Man kan sitta och prata ostört i det eller titta på boulespelarna.

Hela gården har en lämplig skala med sina två större rum, Terrassen och trädgården. Man känner sig inte utsatt någonstans och gården är väl avgränsad från insyn men ordentligt med utblickar finns. Man känner sig omringad av natur och vatten trots att boendet ligger så centralt. Det stora huset avgränsar bra mot övrig bebyggelse bakom.

Intervjuer

Nedan återges några av de svar jag fick vid mina intervjuer. Både personalen och de boende var hjälpsamma och svarade så gott de kunde på mina frågor. En man vid namn Kjell är en mycket uppskattad person på Skoga äldreboende. Han fungerar som en alltiallo för de bisysslor som personalen inte hinner med, en extra resurs. Han sitter ofta och umgås med de äldre eller hjälper dem ut på promenader eller ordnar aktiviteter.¹¹

Det är svårt att komma ut eftersom personalen inte räcker till. Men de boende trivs ute och sitter gärna och vilar. Det är bra med Kjell som gör aktiviteter och är den som har tid att promenera och gå med de boende. Personalen har ibland inte ens tid att gå ner till aulan med de boende och det är få som klarar av att gå själv. Hissarna blir ofta överfulla så att de som bor längst upp får vänta så länge att det avskräcker från att gå ut. Då är det lättare att sitta på balkongen. Men torsdagscaféet är trevligt och det besöks gärna.¹²

En av personalen anser att det skulle vara bra med någon funktionell sittplats i backen ner mot gräsytan. Personalen försöker skapa utevistelse del av rutinen under sommaren. Detta är svårt då det alltid måste vara personal närvarande ute samt på avdelningen. De är bara tre på varje avdelning vilket lätt medför tidsbrist. Tyvärr är det för tungt att dra rullstolsburna i området och det finns ingen elrullstol att tillgå. Men de piggaste boende som kan gå själv går de på promenad med.¹³

Personal som arbetat på Skoga tiden före renoveringen tycker att det är mycket trevligare nu. Förut vistades man mest på balkongerna medan trädgården bara var gräs utan gångar. Terrassen var inte heller lika trevlig. Efter renoveringen sattes ett grönt nätstaket upp runt hela gården och det är skönt. Staketet syns inte men man vet att det är där och skyddar. Det är ju branta backar precis utanför gården.¹⁴

Trädgårdsarbetaren Stefan anser att arbetet på Skoga är givande och speciellt. Han menar att man på Skoga förstår varför saker ska göras, medan man på vanliga ställen bara blir tillsagd att utföra uppgifter utan vidare förståelse. Roliga detaljer är att det skapas lite nytt varje år, olika saker att plantera och odla.¹⁵

¹¹ Personal Skoga, platsbesök och intervju, 2 maj 2011.

¹² Boende Skoga, platsbesök med intervju, 2 maj 2011.

¹³ Personal Skoga, platsbesök och intervju, 2 maj 2011.

¹⁴ Personal Skoga, platsbesök och intervju, 2 maj 2011.

¹⁵ Stefan, trädgårdsarbetare Skoga, platsbesök och intervju, 2 maj 2011.

Enkäter

På Skoga anser de flesta i personalen att utevistelse finns med i rutinerna men de är oense om huruvida de boende utnyttjar miljön ute tillräckligt. Lika många svarade ja som nej på den frågan. Det som hindrar utevistelse är tid och personalbrist. De känner sig trygga i miljön men känner sig ibland stressade när de är ute för att de inte hinner med de sysslor som ska göras. Skulle mer tid finnas skulle de kunna vara mer närvarande mentalt vid besök utomhus.

Lusthuset, borden på gräset och blommorna anges som favoritföremål i trädgården och alla anser att trädgården fungerar bra och är mycket uppskattad. Några få problemdetaljer nämns så som parasoll som flyger iväg och dålig inredning i paviljongen. Personalen nämnde flertalet tips och önskemål för en förbättrad utemiljö. Dessa är:

- Segel på terrassen
- Fontän
- Högtalare för att kunna spela musik
- Tillgång till spel som krocket
- Möjlighet till Qigong eller Tai chi
- Stora hängmattor
- Sugrör att dricka saft med
- Badbassäng att simma i
- Servering/Café
- Ledstänger

De boende som svarade tycker om att vistas på gården, de känner sig trygga och de flesta känner att de kommer ut tillräckligt. Aktiviteterna är ofta stillsamma promenader, titta på blommor, fika eller sitta i solen. Många tycker även om att titta på de andra boende och umgås med dem och personalen. Trädgårdscafét, det gröna, helheten, solen och utsikten är favoritdelarna av trädgården. Endast fler blommor och en fontän saknas enligt dem. De boende anser också att hissarna och brist på personal hindrar tillgängligheten till trädgården.

Intervju med designern Ulla Friberg

Ulla Friberg¹⁶ är ursprungligen designer i färg och form men drogs till trädgårdar och vidareutbildade sig. Hon började arbeta som trädgårdsmästare och blev till slut ansvarig för Haga trädgård och Fjärilshusets utemiljö i Stockholm. Sedan 2002 har hon arbetat med eget företag och designar själv. Inspiration får hon av att resa mycket samt besöka äldreboenden på sina resor utomlands för att samla idéer till alternativa lösningar på de specifika problem som uppkommer på äldreboenden. Fokus i designen av en trädgård ska ligga på brukarna. Det ska vara samma tankesätt vare sig det är privatträdgårdar eller mer offentliga platser, säger Friberg.

Av de två studerade platserna designades Siggebogården först. Det var ett vanligt uppdrag där allt gjordes samtidigt och med en färdig budget att jobba efter. Hon påstår att mycket har blivit fel i detta fall då funktion och estetik inte helt har arbetats ihop. Mycket på Siggebo har varit svårt att påverka. Ändringar har även gjorts i hennes design, vilket har påverkat trädgårdarnas helhet. Friberg menar att sådant kan undvikas via bra samarbete och dialog med personalen och övriga aktörer. Funktion och tillgänglighet måste finnas med överallt och då kan det sammanfogas med estetiken på ett hållbart sätt.

¹⁶ Ulla Friberg, designer, platsbesök och intervju Skoga, 2 maj 2011.

Gestaltningen av Siggebogården grundade sig i deras många olika trädgårdar. Varje rum skulle få en identitet och bli en utflykt för de boende. Detta är speciellt viktigt för de som har svårt att röra på sig. Framsidan vid entrén är tänkt att fungera som en piazza eller torg.

På Skoga äldreboende kom Friberg in i ett tidigt skede och jobbade som personal innan renoveringen. Första inriktningen på trädgården var att stimulera minnen för äldre men det har omarbetats allt eftersom Skoga äldreboende blivit mera inriktat på att vara ett demensboende. På Skoga har det inte funnits någon budget för hela projektet utan Friberg har fått söka nya pengar varje år för att sakta kunna göra ombyggnationen i etapper, med start 2004. Friberg gick runt på avdelningarna och pratade med boende och personalen, satte upp lappar och idélåda och höll en liten föreläsning. Hon pratade även med arbetsterapeuter och sjukgymnaster. Efter det gjordes en skiss som har legat till grund för ombyggnationen. Gångarnas dragning har varit en del av demensanpassningen då de går i loopar utan återvänds platser. De dementa boende som ofta tenderar att vandra kan gå runt utan att fastna i gångens slut.

Friberg anser att det inte räcker med att skapa en trädgård utifrån brukarnas åsikter och lämna det så. Man måste underhålla kontakten med brukarmedverkan. Det spelar ingen roll hur fin trädgården är om man inte använder den. Hon har jobbat med att engagera gammal och ny personal för att de ska vara medvetna om trädgården och vad den kan bidra med. Hon ordnar även ett trädgårdscafé med olika tema varje torsdag, det verkar fungera och vara uppskattat.

Hon har fått mycket hjälp det senaste året av arbetstränande personal. Tack vare att hon gjort mycket själv och lyckats få tag på bra material och arbetskraft för de svårare uppgifterna är Skogas trädgård anlagd för en anmärkningsvärt liten totalsumma. Friberg anser att det är ovanligt att man kan bygga så i etapper och att designern är engagerad i anläggningen efter färdigställande av plan. Hon anser att om en trädgård som denna ska fungera i det långa loppet så måste det finnas någon med genuint intresse som är anställd för att arbeta med frågorna kring den. Man kan inte lägga det på personalen eller någon entreprenör utifrån. Det blir inte samma sak.

Analys

Här analyseras och jämförs de två äldreboendena och de resultat jag fått. Resultatet kopplas även till litteraturen jag använt mig av.

Siggebogården

Siggebo har många sittplatser och möjligheter att ta sig ut med uteplatser vid varje avdelning. Det kan påverka användningen av trädgårdarna, det basala behovet av att endast sitta ute tillgodoses redan. För ytterligare naturnärlighet och variation i utevistelserna används Rosenträdgården. Många äldre nöjer sig även med att få sitta ute och andas den friska luften.

Den stora trädgården som inte används kan verka onödig och misslyckad då den inte besöks, men den upplevs som vacker och trevlig att titta på. A-huset, som är det största huset i komplexet, har många fönster som vetter ut mot

trädgården. Tack vare berghällen och planteringarna i skrevorna bildas ett vackert mönster som de boende kan blicka ut över från sina fönster. Dock är gården mörk på kvällar och under vinterhalvåret. Några ur personalen anser att det skulle vara bra med mer ljus. Många äldre tittar ut och ser ljusen från bilarna och skulle gården belysas skulle de ha bättre kontakt med omgivningen som annars är mörkt.¹⁷ Här kan de, så som Roger S. Ulrich nämner i sin forskningssammanställning *Effects of Gardens on Healthy Outcomes: Theory and Research* (1999, ss. 59-60), få en viss restoration och naturkoppling bara genom utsikten.

Att Rosenträdgården är så populär kan bero på att den ligger så centralt i huskomplexet. Det finns ingen risk för att någon äldre ska promenera iväg och försvinna. Platsen har bra mikroklimat. Den är plan och lättåtkomlig med bra ramper vid dörrarna och har allt som forskarna har kommit fram till behövs, det vill säga naturkoppling med grönska, vatten och avskärmning från störande ljud samtidigt som fågelljud hörs från fågelbord och träd. Rosenträdgården lyfter hela den upplevda utemiljön. Trots att det finns områden som varken boende eller personal besöker så upplevs utemiljön som tillräcklig tack vare Rosenträdgården. Detta kan visa att en enda lyckad och genomtänkt plats som fungerar är långt mera värdefull än förekomst av många halvbra miljöer. Miljöer som fungerar halvbra kommer ändå inte besökas om det finns någon annan plats som är bättre.

Enkäter

Även i enkäterna framgår det att Rosenträdgården är mest populär och det verkar vara där alla vistas. Många nämnde området mellan A och D som ett problemområde och få nämner att trädgården fungerar bra utan nämner bara brister. Personalbrist och rutinbrist nämns trots att majoriteten svarar att utomhusmiljön är del av den dagliga rutinen. Detta kan bero på att utevistelsen är med i den lilla tid de har över efter alla obligatoriska moment i deras arbete, men denna lilla tid är för liten och mer *fri* tid behövs.

Få boende svarade på enkäten vilket beror på att det är ett demensboende då många har svårt att uttrycka sina behov.

Skoga

Tack vare den intima miljön är detta en gård som skapar ägandekänslor och tillhörighet utan att be om personligt engagemang. Att en trädgårdsarbetare promenerar runt och vårstädar visar att den är omhändertagen. Det är en plats som är såpass viktig att det läggs ner arbete och tid på att hålla den fin. Trädgården känns privat, inte alls så offentlig som den egentligen är.

De äldre kan utan problem välja plats att sitta på oberoende av solens läge eftersom majoriteten av stolarna går lätt att flytta så att solen hamnar där man vill ha den. Hade det varit bänkar där hade detta skapat ett hindersmoment och minskad tillgänglighet.

Skogas utomhusmiljö är en genomtänkt plats som engagerar och lockar ut både boende och personalen. Personalbrist är det som hindrar utevistelsen och påverkar både de boende och personalens möjligheter till ett trivsamt besök. De

¹⁷ Personal Siggebogården, platsbesök och intervju, 12 april 2011.

boende nämner att de känner av stressen hos personalen och det kan då uppkomma situationer där de boende önskar gå ut men inte känner att de kan be personalen på grund utav bristande tid.¹⁸ Detta trots att det inte är extrema aktiviteter som efterfrågas utan bara stillsam vistelse i en restorativ miljö.

Enligt en undersökning om äldreboendens kvaliteter som Solna stad gjorde hösten 2010 ligger Skoga på nivå två på en tregradig skala. Undersökningen nämnde inget om det finns utomhusmiljö att tillgå utan endast möjlighet till utevistelse för de boende, även dementa (Solna stad 2010). Trots att en plats som Skoga är väl utformad och fungerar bra när den används så räcker inte det långt om inte tid och fokus läggs på att komma ut.

Enkäter

I enkäterna framkom att det är tidsbristen som hindrar utevistelse. Precis som på Siggebogården är det för lite tid avsatt för umgänge och valfri aktivitet. Därför blir inte utnyttjandet av miljön tillräckligt för de äldre. Brukarna hittade inga fel på sin utemiljö men deras många tips på ytterligare förbättringar påvisar ett engagemang och intresse för platsen. De trivs och vill hjälpa till att förbättra miljön ytterligare.

Hos de äldre är trädgården mycket uppskattad i sin helhet, med favoritplatser i olika delar. Inte många angav samma ställe som favoritplats utan det var utspritt och alla hade sin egen plats. Slås alla favoritplatser ihop blir hela trädgården en favoritplats och visar att hela den tillgängliga utemiljön är uppskattad och används. De äldre trivs när de väl kommer ut. Det är ett mycket gott betyg för utomhusmiljön.

Jämförande analys

Siggebo och Skoga har olika innehåll och uppbyggnad av sin utemiljö, men de är liknande i storlek. De har även båda stor kontakt med miljöerna inifrån. Siggebo är mindre överblickbar med sina många olika trädgårdar, trots att alla är omringade av hus. Siggebo har delar av utemiljön undanömda vilka gör att dessa kan glömmas bort, medan Skoga är mer tydlig i vad som finns att tillgå. Det är lättare att se effekter av investeringar när man har bra överblick över miljön. Trots likheten i storlek känns det som att Skogas utomhusmiljö är mindre än Siggebogården just för att allt finns på ett ställe, skalan på ytan är väl avvägd och känns intim. Den upplevs inte så stor som den faktiskt är.

Jämför man svaren på enkäterna på de båda boendena kan man se en tydlig fördel för Skoga i uppskattning och engagemang för utemiljön. Båda miljöerna ansågs som uppskattade och trevliga. Trots det hade Skoga flera förslag på tillägg till trädgården för att gynna ökat användande. På Siggebo gavs inte många förslag på tillägg eller ändringar trots att många hade åsikter om brister. Siggebo hade få förslag och alla var av funktionell karaktär, höjdskillnader och bänkar. Skoga hade nästan bara förslag till ökad social och trivsamt tillvaro i trädgården. Detta visar ett större engagemang kring miljön på Skoga. Den är så uppskattad att man vill privatisera/smycka den ytterligare. Den finns med i personalens och de boendes medvetande på ett annat sätt än hos de på Siggebogården.

¹⁸ Boende Skoga, intervju och platsbesök, 2 maj 2011.

Skillnaderna i Ulla Fribergs gestaltningsprocesser avspeglas i en tydlig skillnad i utseende på platserna. På Siggebogården är utemiljön mer offentlig och steril än vad den är på Skoga. Den skulle lika gärna kunna höra till ett vanligt sjukhus eller arbetsplats där ingen bor permanent. Skogas miljö känns hemtrevlig och ompysslad. Jag anser att dessa skillnader grundar sig i brukarmedverkan.

Diskussion

Efter att ha undersökt två äldreboenden och fått insyn i hur en sådan arbetsplats ser ut har jag insett hur lättillgänglig och lätthanterlig utomhusmiljön på en sådan plats måste vara. Det finns inte tid eller intresse för något utöver de vanligaste arbetsuppgifterna. Tiden räcker inte till för att ett intresse ska skapas och få möjlighet att växa. Skulle det finnas någon med engagemang har den personen mycket arbete framför sig för att få igång personalen och göra en ny aktivitet till något mer än en engångsföreteelse. Här måste då miljön skapa möjligheterna och underlätta men även fungera om denna person inte är närvarande på platsen.

Vi landskapsarkitekter måste förstå svårigheten för en miljö att nyttjas fullt ut på platser som äldreboenden. För att en sådan plats ska kunna sammanfoga estetik och funktion måste båda få lika mycket utrymme i arbetsprocessen. Det finns så många detaljer som måste fungera för att den ska utnyttjas fullt ut. Missas något kan hela platsens funktion drabbas.

Resultatdiskussion

Resultaten jag har fått har varit rätt väntade. Läggs mer engagemang och tid till en plats blir den ofta bättre och mer välfungerande, trots att den som gestaltat har kunskapen att kunna skapa något bra även med mindre tid att tillgå.

Involveras brukarna, oavsett i vilken situation miljön byggs, ger det en bättre grund för en lyckad gestaltning. Information om vad som gör just den platsen specifik, hur de som ska använda den upplever miljön och vad de har för intressen, är viktigt för att kunna skapa en platsspecifik gestaltning. Vid gestaltning av en plats är målet att den ska bli så lyckad som möjligt och att den ska leva vidare som en tillgång för brukarna. Vid brukarmedverkan tar arbetsprocessen längre tid men sannolikheten för att målet nås är större. Det måste få mer fokus och vara en del av den normala gestaltningsprocessen, bli en regel mer än ett undantag.

Beroende på vem som har gestaltat och hur samarbetet och lyhördheten med brukarna har fungerat så blir resultaten olika. De två studerade platsernas lyckade gestaltningar beror på att designern är väl medveten om vad som behövs, är lyhörd och kan se saker som saknas utan att personalen behöver vara medverkande. Designern har bra kunskaper för att tillgodose de grundläggande behoven för äldreboenden. Genom brukarmedverkan lyfts resultatet upp ännu en nivå över de grundläggande behoven. En tillhörighet och delaktighet i platsen kan skapas bland brukarna. Därmed kan en mer hållbar miljö skapas.

Jag har insett under mitt arbete hur få äldreboenden som faktiskt har en fungerande utomhusmiljö. Flertalet av de äldreboenden jag kontaktade har ingen utemiljö för de äldre, endast några bänkar och bord att sitta vid. Detta anser jag är

upprörande. En bänk utanför entrén är inte tillräckligt för någon människa. Ser man till alla hälsoaspekter och forskningsrön kopplade till utomhusmiljöer borde det ingå i vårdföretagens eller vårdavdelningarnas rutiner att använda sig av trädgårdens nyttogivande effekter. Med allt som styrs i dagens nybyggnationer borde det vara omöjligt att få bygglov för ett äldreboende som inte har en genomtänkt gestaltning av sin utomhusmiljö. Detta måste uppmärksammas och få bättre fokus/status så att det bli en del av byggnationskraven. Hur skulle det kännas om man själv inte hade möjlighet att gå ut ordentligt på veckor, eller månader? Äldre tappar inte behovet av att vara utomhus. Det är bara de egna möjligheterna till denna utomhusvistelse som minskar med minskande rörlighet och vardagsfunktion.

Det är vårt ansvar att se till att den möjligheten inte försvåras än mer med ogenomtänkta gestaltningar utan plats- och situationsanpassning. En god gestaltning underlättar inte bara för de boende utan även personalen som med en fungerande, säker miljö inte behöver ledsaga varje patient när de ska vistas utomhus. De äldre får möjlighet till större frihet och personalen avlastas.

Metoddiskussion

Detta arbete undersöker endast två platser som är väl designade med olika angreppssätt. Det finns många äldreboenden med icke fungerande utemiljöer eller miljöer som inte ens existerar. I sådana fall skulle man kunna undersöka möjligheterna att göra förändringar, till exempel genom att skapa minimiljöer för dem som helt saknar utemiljöer och sedan undersöka hur detta förändrar livet på boendet. Hur mycket påverkar det att gå från avsaknad av utemiljö till att det finns en genomtänkt utomhusmiljö, liten som stor?

Andra frågeställningar man skulle kunna arbeta med är utsikten från fönster. Eftersom forskning som visar att människor mår bättre av att ha utsikt över natur vore det relevant att undersöka betydelsen av detta vid äldreboenden. Skulle man kunna göra en sådan undersökning inom ramarna för kandidatarbeten eller är det en stor process? Finns det skillnader mellan två boende på samma plats där den ena har utsikt medan den andra inte har det? Just denna fråga anser jag vara intressant. Vem har inte stirrat ut genom ett fönster och drömt sig bort en stund? Tänk att som äldre ha den möjligheten, att sitta och genom stimulansen från naturen kunna fly in bland minnen.

Jag anser att jag har fått de svar jag efterfrågade i arbetet. Med lite logik kunde man ana i förväg åt vilket håll resultatet skulle peka men orsakerna och de bakomliggande behoven har synliggjorts och diskuterats. Jag anser att det har framkommit en tydlig skillnad i resultaten beroende på hur brukarna involverats i gestaltungsprocessen.

Mina besök har ägt rum innan möte med designern kunde ske. Detta kan ha orsakat missar vid platsinventering. Exempel på detta kan vara platsspecifika frågor som är aktuella för designern men som jag inte noterade vid mina besök. Det finns dock även en positiv sida av att träffa designern efter besöken. Det gav mig flertalet platsspecifika frågor att ställa henne som jag inte hade frågat annars. Optimalt skulle vara att träffa designern både före och efter platsbesöken. Personliga möten ger mer än mailkorrespondens eller telefonsamtal. Jag tror dock inte att det skulle ha gett ett annorlunda resultat i detta fall då jag har

jämfört min undersökning med hennes idéer och tankar och kompletterat det som behövt få svar.

Att intervjua på ett demensboende är problematiskt. De flesta boende vid de studerade platserna är inte tillräckligt pigga för att intervjuas eller har inte bott där tillräckligt länge för att ha upplevt Siggebogården under sommaren. Detsamma gäller enkäterna. Om denna undersökning gjorts under hösten hade nog sannolikheten att få större svarsunderlag varit större. Här är personalens uppfattning om hur de boende upplever miljön det underlag jag har haft.

Att personalen har varit de som fått hjälpa de boende med att svara kan skapa felkällor då det är lätt att personalens åsikter påverkar de boende, troligtvis omedvetet genom personalens sätt att framföra frågorna. Just att de boende är dementa skapar problem med att få fram åsikter och behov. Personalen styr de boendes liv och möjlighet till utevistelse helt med låsta dörrar på alla avdelningar. Detta gör personalens åsikter och inställning till utevistelsen central för de boendes möjligheter till utevistelse, oavsett vad deras egna önskemål är. Osäker personal utsätter sig inte för risken att något ska hända. Det är viktigt att lyssna på dem och ta problemen på allvar. Något som är lätt för en viss person kan vara svårt för en annan, vilket skapar begränsningar för de boendes möjligheter. På äldreboenden kan små detaljer bli stora hinder.

Att intervjua personalen kan även det vara svårt. De har svårt att kommunicera vad de tycker och ser helheten istället för detaljer. Man måste fråga specifikt för att få detaljer. Detta kan skapa problem vid gestaltning och förbättring av platser då designern ofta arbetar med detaljer som ska hjälpa helheten att fungera. Det kan även vara små detaljer som förstör helheten och skapar de där små problemen som blir stora hinder. Intervjuer bör då göras ute på plats, på ett sådant sätt att personalen ser saker som de kanske omedvetet tänker på när de annars vistas ute och har svårt att komma ihåg vid en enkel intervju inomhus. Detta intervjusätt kunde jag ej utföra på grund av tidsbrist. Att över huvud taget få till stånd en intervju inomhus var svårt. Det behövs tid från personalens sida och gärna flera informanter samtidigt, vilket är nästan omöjligt på ett ålderdomshem som ständigt lider av tidsbrist. Att mina besök skedde på våren bidrar till svårigheterna då de boende inte är ute så mycket innan sommaren börjar.

Sammantaget ser jag detta kandidatarbete som en början till en större undersökning i framtiden där problem och behov kring äldreboenden kan undersökas djupare.

Referenser

- Bengtsson Anna (2003). *Utemiljöns betydelse för äldre och funktionshindrade: kunskapssammanställning*. Stockholm: Statens folkhälsoinstitut.
- Boverket (2011-04-27). *Tillgänglig och användbar byggd miljö*. [Elektronisk] Tillgänglig: <http://boverket.se/Tillganglighet/Tillganglig-och-anvandbar-byggd-miljo/> [2011-05-16]
- Eniro.se (2011-08-20) Lantmäteriet/Metria.
Tillgänglig: <http://kartor.eniro.se/m/9Ca4j> [2012-01-24]
- Handisam (2008-10-19). *Definition?* [Elektronisk] Tillgänglig: <http://www.handisam.se/Tpl/NormalPage.aspx?id=1249> [2011-08-20]
- Isaksson Joakim (u.å.). *Kvalitativ intervju*. Institutionen för socialt arbete [Elektronisk] Tillgänglig: <http://www8.stat.umu.se/kursweb/ht011/staasocumom1/?OH-bilder> [2011-08-20]
- Jernberg Anita (2001). *Natur och trädgård inom och vård och omsorg*. Falun: Dalarnas forskningsråd.
- Lidingö Stad (2011-06-22) *Vilket stöd kan jag få?* [Elektronisk] Tillgänglig: [http://lidingo.se/Omsorg och stöd/ Äldreomsorg/ Vilket stöd kan jag få?](http://lidingo.se/Omsorg%20och%20stod/Aldreomsorg/Vilket%20stod%20kan%20jag%20fa/) [2011-08-20]
- Lidingö Stad (2011-08-12) *Siggebogården*. [Elektronisk] Tillgänglig: <http://www.lidingo.se/9927.html> [2011-08-20]
- Marcus Cooper Clare & Barnes Marni (1999). Introduktion: Historical and Cultural Perspective on Healing Gardens. I Marcus Cooper Clare & Barnes Marni (red.), *Healing Gardens: Therapeutic Benefits and Design Recommendations*. Hoboken, USA: John Wiley & Sons.
- Norling Ingemar (1999). *Om hur fritid – kultur – rekreation påverkar äldres hälsa*. Göteborg: Sahlgrenska Universitetssjukhuset, Sektionen för vårdforskning.
- Ottosson, Johan & Grahn Patrik (1998). *Utemiljöns betydelse för äldre med stort vårdbehov "med ögon känsliga för grönt"*. Alnarp: Movium.
- Socialstyrelsen (2009). *Folkhälsorapport 2009*. [Elektronisk] Tillgänglig: [http://www.socialstyrelsen.se/ Sök: publikationer/Folkhälsorapport 2009](http://www.socialstyrelsen.se/Sök:publikationer/Folkhälsorapport%202009). [2011-08-20]
- Solna stad (2010-12-14) *Brukarundersökningen 2010*. [Elektronisk] Tillgänglig: <http://solna.se/familj-omsorg/alldreomsorg/kvalitet/kvalitetsbarometern-2010/> [2011-08-20]
- Solna stad (2011-03-28). *Skoga*. [Elektronisk] Tillgänglig: <http://solna.se/sv/familj-omsorg/alldreomsorg/boende/vard-och-omsorgsboende/skoga/> [2011-08-20]
- Svenskt Demenscentrum (2008-06-19). *Vad är demens?* [Elektronisk] Tillgänglig: <http://www.demenscentrum.se/Fakta-om-demens/Vad-ar-demens> [2011-08-20]
- Thurén Torsten (2007). *Vetenskapsteori för nybörjare*. 2.uppl. Malmö: Liber AB.
- Ulrich S. Roger (1999). Effects of Gardens on Healthy Outcomes: Theory and Research. I Marcus Cooper Clare & Barnes Marni (red.), *Healing Gardens: Therapeutic Benefits and Design Recommendations*. Hoboken, USA: John Wiley & Sons.